

La centenariul morții lui Petru Maior.

CUVÂNTĂRI COMEMORATIVE

rostito în Aula Universității din Cluj la 2/15 Februarie 1921

DE

ALEX. LAPEDATU

IOAN LUPAȘ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

și

SEXTIL PUȘCARIU.

Extras din «Anuarul Institutului de Istorie Națională»
din Cluj — pe 1921
cu spesele Universității.

CLUJ

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

— 1921 —

La centenariul morții lui Petru Maior.

CUVÂNTĂRI COMEMORATIVE

rostito în Aula Universității din Cluj la 2/15 Februarie 1921

DE

ALEX. LAPEDATU

IOAN LUPAȘ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ȘI
SEXTIL PUȘCARIU.

Extras din «Anuarul Institutului de Istorie Națională»
din Cluj — pe 1921.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201400354

CLUJ

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

— 1921 —

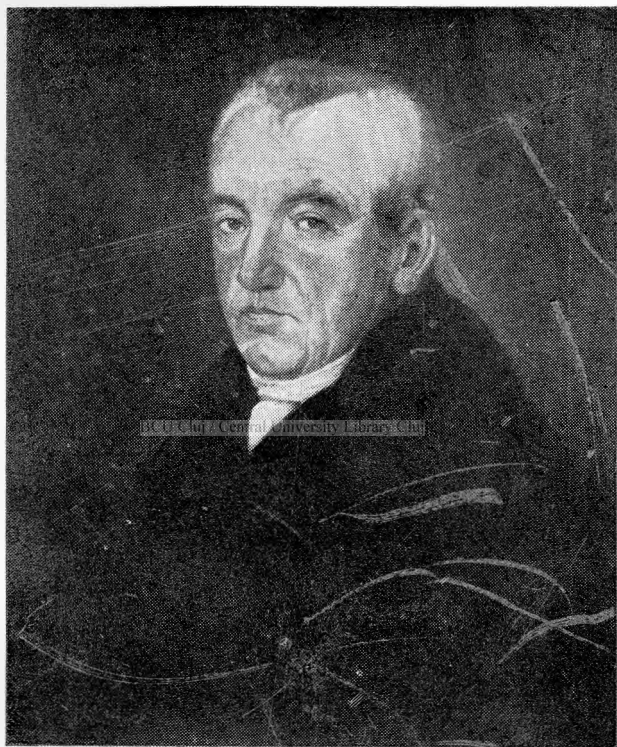
Din inițiativa Institutului de Istorie Națională, Universitatea din Cluj a aranjat, cu prilejul centenariului morții lui Petru Maior, o înălțătoare serbare comemorativă, care a avut loc în ziua „Întâmpinării Domnului“ (2/15 Februarie) 1921, în aula Universității și la care — în afară de profesori, în frunte cu Rectorul și membrii Senatului, și de studenți, — au participat reprezentanți ai tuturor autorităților bisericești, administrative, militare, școlare și culturale din Cluj, cum și un numeros și ales public românesc din localitate.

Rectorul Universității, d. Vasile Dimitriu, a deschis serbarea, arătând, în cuvinte inimoase și avântate, însemnătatea ei, apoi d-nii profesori Alex. Lapedatu, Ioan Lupaș și Sextil Pușcariu au rostit cuvântările comemorative ce se publică în paginile ce urmează: întâiul despre „Rolul lui Petru Maior în viața națională și culturală a epocii sale“, al doilea despre «Scrierile istorice ale lui Petru Maior», iar al treilea despre „Părerile lui Petru Maior despre limba română“.

Adăugăm că, după buna noastră tradiție, serbarea aceasta comemorativă de la Universitate a fost precedată de un parastas oficial în biserica română ortodoxă din Cluj de păr. protopop dr. E. Dăianu, după săvârșirea sf. liturghii. Un cor improvizat din studenți universitari, membri ai Societății „Petru Maior“, au dat, frumos și armonios, răspunsurile la serviciul divin, la care a participat foarte multă lume, umplând biserica. Delegația Universității, compusă din d-nii V. Dimitriu, rector, I. Lupaș și Alex. Lapedatu, profesori de istorie română la Facultatea de Litere și Filosofie, Al. Borzea și alții, a ocupat loc lângă altar.

După cetirea sf. evanghelii, păr. protopop Dăianu, care acum zece ani încă a avut buna inspirație de a retipări cu litere latine toate Predicile lui Petru Maior, urcă amvonul și ține o potrivită

cuvântare ocazională ce face o solemnă impresie (publicată în ziarul din localitate „Infrățirea“ dela 25 Fevruarie 1921). Apoi se continuă sfânta slujbă. Crezul îl rostește d. prof. dr. I. Lupaș, protopop gr.-or. La eșirea cu sfințele daruri, pâr. Dăianu pomește și pe „răposat robul lui Dumnezeu protoiereul Petru...“, iar după aceia îndată pe... „întemeietorul acestei sfinte biserici, răposatul episcop Ioan Bob“. Astfel, după o sută de ani, au ajuns iar alături, în mica biserică din Cluj, cei doi mari antagoniști, mulțumiți amândoi de a se regăsi pomeniți împreună în lumea cea nouă a României întregite și necunosătoare.

PETRU MAIOR

† 14 Februarie 1821.

Portret în Muzeul „Asociațiunii” din Sibiu.

Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale

D E

ALEX. LĂPĒDATU.

Eri s'au împlinit o sută de ani tocmai de la moartea, în suburbia sârbească din Buda (Ráczváros), a unuia din cei mai străluciți reprezentanți ai istoriografiei noastre naționale și, în acelaș timp, a celui mai însemnat membru al triadei marilor scriitori întemeietori ai școalei istorice și filologice române transilvane, de erudiție și critică, de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea, — a lui Petru Maior.

Institutul de Istorie Națională, fondat pe lângă Universitatea noastră, din largă munificență și din înalta preocupare patriotică a M. S. Regelui, având în programul său, între altele, și comemorarea datelor mari ale trecutului nostru, n'a putut lăsa să treacă acest centenar fără să aducă, din acest prilej, partea sa de prinos la recunoștința și admirația pe care poporul românesc le datorește memoriei și operei nemuritorului autor al „*Istoriei pentru începutul Românilor în Dacia*”.

Și a crezut că n'ar putea face mai bine aceasta — pentru lumea universitară în mijlocul căreia ne aflăm — de cât relevând, în lumina lor de acum o sută de ani și de astăzi, însemnătatea și valoarea operei, istorice și filologice, a lui Petru Maior, prin scurte cuvântări ocazionale, între cari acea a vorbitorului cee binevoii a asculta are de scop să evidențieze *rolul* pe care marele nostru scriitor l-a avut în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale.

Pentru aceasta e necesar însă să înfățișăm mai întâiu, în câteva cuvinte, starea de conștiință moral-națională la care ajunsese poporul românesc de dincoace de Carpați în vremea activității istorice și literare a lui Petru Maior.

Marile evenimente, religioase, politice și revoluționare, petrecute în viața acestui popor în séc. XVIII, nu aduseră, precum se nădăjduise, nici o schimbare esențială a situațiunii sale — economice, sociale și politice. Unirea cu Biserica Romei nu dădu, sub toate aceste raporturi, rezultatele pe cari cei ce-o înfăptuiră și cei ce o urmară timp de trei generațiuni le așteptase. Cu excepția progresului cultural, starea clerului și poporului unit era, la sfârșitul secolului, aceeași ca și la începutul lui: Nici o 'nnoire, de ordin general firește, nu se 'nregistrează în această privință în suta de ani scursă dela separațiune. — Grăua luptă, politică și națională, a lui Ioan Inocențiu Clajin, pentru drepturile clerului și poporului său, nu duse nici ea, cum se știe, la alt rezultat, de cât doar la exilul și sfârșitul dureros, tragic, al neînfrântului luptător, mucenic pe altarul bisericii și națiunii sale. — Iar mișcarea revoluționară a lui Horia și tovarășilor săi, mișcare la care *inteligenta* română, atâta câtă și cum era, nu participase, nu aduse, prin ea însăși, pe seama poporului, terorizat prin martiragiul șefilor săi, de cât prea puține și neînsemnate rezultate vădite în lumea realităților trăite.

Totuși, pe urma acestor evenimente, poporul român din Transilvania și părțile ungurene căpătă conștiința rolului însemnat pe care îl avea în susținerea vitrigei sale patrii și a forței pe care ar putea-o reprezenta prin restaurarea anticelor sale drepturi politice și naționale, răpite și abolite, în cursul veacurilor trecute, prin violență și înșelare, de națiunile dominante și privilegiate, — lui, celui mai vechiu și mai numeros, dar și celui mai nedreptățit și asuprit neam al teritoriului ancestral. Conștiința acestei însemnătăți și puteri fu considerabil crescută: în primul loc, prin cunoașterea, din ce în ce mai sigură și mai întinsă, a origini și trecutului său, pe care o aducea și răspândia contactul, direct și indirect, al cărturarilor, tot mai numeroși, cu școlile și lumea Apusului și, în al doilea loc, reformele liberare pe care nobilul și bunul Impărat Iosif le acordă popoarelor sale — reforme sub al căror regim, de scurtă dar impresionantă durată, Românii putură înțelege, realmente, marea schimbare ce

s'ar produce în situațiunea lor și a țerii, când, prin retrocedarea vechilor lor drepturi, vor fi puși pe picior de egalitate, ca națiune politică, cu celelalte popoare ale patriei.

Această stare, de superioară conștiință moral-națională a poporului român cis-carpatin, care se oglindește, în modul cel mai expresiv, în memorabilele acte istorice din 1791/2, provocă o adevărată alarmă printre neamurile dominante și privilegiate, împotriva cărora se îndrepta acțiunea politică română dela sfârșitul sec. al XVIII-lea. Numărul cel covârșitor al Românilor și, negreșit, calitățile ce ei afirmară, în ultimul timp, pe tărâmurile unde propășirea nu le putea fi cu totul țarmurită, trebuiau să fie serioase motive de îngrijorare pentru aceste neamuri, în cazul când postulatele politice naționale române, de egală îndreptățire la viața publică a țerii, ar fi fost satisfăcute sau impuse. De aci tenacea și îndelungata lor rezistență, întru apărarea poziției amenințate. Și fiindcă în spiritul vremilor ce se anunțau, de abolire a privilegiilor și de instituire a drepturilor naturale, postulatele române nu puteau fi atacate cu succes în baza lor legală, ele trebuiau distruse în baza lor istorică, pe cale politică, dar și științifică. Originea romană a „Valahilor“ și continuitatea vieții lor în Dacia trebuiau nu numai contestate, ci și infirmate, dacă se putea, cu solide, irefutabile, mărturii și argumente istorice, — Românii având a fi înfățișați ca un popor de obârșie nelămurită și dubioasă, alcătuit în alte părți de cât ale patriei actuale și venit aci abia în sec. XII și XIII, spre a cuprinde și usurpa, prin mărinimoasă toleranță a celorlalte neamuri, loc în dauna lor, cu alte cuvinte fără îndreptățire istorică a reclama și mai ales a obține situație politică egală acestora.

*

Cel dintăiu care dădu expresie științifică acestei necesități politice fu un German originar din Elveția, trăit multă vreme în Țara-Românească și în Transilvania, ca slujbaș (juris-consult) al Principelui Ipsilanti și ca auditor-căpitan al armatei chesaro-crăești, care, trebuie s'o mărturisim, și-a dat multă și laudabilă osteneală să cunoască starea poporului român și trecutul său, dar care, cum se constată din scrisul său și cum ne spune Petru Maior însuși, era condus, din nefericire, în investigațiile sale, de idei preconcepute și, pe lângă aceasta, se găsea, față de Români

— pentru exagerate ambiții personale nesatisfăcute și pentru sensibil amor propriu jignit — în comunitate de sentimente politice cu compatrioții noștri Sași, din al căror neam îi era și soția. Elvețianul acesta, Franz Joseph Sulzer, sub influența părerii emise mai înainte de renumitul linguist dela Halle Johann Thunmann (*Untersuchungen über die Geschichte des östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774), că Daco-românii și Macedo-românii sunt urmașii Tracilor romanizați și amestecați apoi cu tot felul de alte neamuri și sub influența preocupărilor politice ale mediului cu care se identificase, concepu și formulă, primul, în opera sa, foarte prețioasă de altfel (*Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Wien 1781—2), teoria după care Români s'ar fi format ca popor la Sudul Dunării, în Peninsula balcanică, de unde ar fi imigrat la Nordul fluviului, în actualele lor locuințe, numai în sec. XII și XIII, — teorie în totală opoziție cu întreaga tradiție istorică de până atunci, scrisă și orală, indigenă și streină, care considera pe Români ca descendenți ai coloniștilor lui Traian și trăitori, neîntrerupt, în Dacia (D. Oniciu, *Românii în Dacia traiană*, București 1902 și *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, București 1907).

Noua teorie, pe care autorul ei se nevoi a o înfățișa în lumina dovezilor istorice solide și în haina argumentării critice obiective, fu primită, cum e ușor de înțeles, cu deosebit interes mai ales în Transilvania, în lumea cărturarilor și conducătorilor politici ai celor două națiuni dominante de aci. La cea dintâiu ocazie, în 1791, când *Suplica română* înaintată Împăratului Leopold II fu cunoscută, ea a fost pusă în serviciul luptelor politice militante de către eruditul istoric transilvan al vremii, Iosif Carl Eder, în notele critice cu cari acesta însoți și comentă retipărirea textului numitei Suplice (*Supplex libellus Valachorum cum notis historico-criticis*, Cluj 1791). Și aceasta cu o pasiune ce nu se poate explica decât prin starea de enervare ce cuprinse națiunea ungurească și săsească față de cererile române și prin ura personală — contemporanii indică și motivele — a autorului pentru concetățenii săi români. Curând după aceasta, teoria sulzeriană, adoptată fiind, cu modificări ce privește epoca transmigrării, de Johann Christian Engel (*Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum*, Viena 1794 și *Geschichte der Moldau und Walachei*, Halle

1804), pătrunde, prin reputația acestui valoros istoric și prin creditul de care se bucurau scrierile sale, și în lumea învățată, streină, apuseană.

*

Față de această serioasă ofensivă politică-literară, era, pentru învățații români ai epocii, o datorie de imperioasă necesitate națională și de onoare științifică să ia hotărîită atitudine, întru apărarea vechei tradiții istorice a autchtoniei. Și între acești învățați se găsiu, din norocire, atunci, câțiva foarte bine pregătiți și înarmați ca să răstoarne, pe cale de polemică științifică, noua teorie, a transmigrațiunii: protagoniștii școalei istorice și filologice române transilvane — Clain, Șincai și Maior. Fiecare o făcu, se știe, în felul și cu mijloacele sale. Pe când însă scrierile celor dintâiu n'au putut fi publicate la timpul lor și, cele mai multe, nici după aceia, — scrierile consacrate chestiunii române, ca să-i zicem cu termenul generalizat astăzi, ale celui din urmă — *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* [Buda 1812], *Istoria bisericii Românilor* [Buda 1813], *Broșurile polemice cu Kopitar* — văzură lumina tiparului la timp, spre a servi cauza națională și culturală a neamului.

Dar dacă întâmplarea, legată desigur de împrejurări, însă și de voința hotărîită a unui om, a făcut din acesta, din Petru Maior, singurul exponent cunoscut al lumii învățate române din acea vreme în marea luptă politică-literară cu adversarii mai sus numiți: Sulzer, Eder și Engel, — ceia ce a dat acestui exponent înalta autoritate morală și științifică pe care el a avut-o la contemporanii și cu osebire la urmașii săi, a fost valoarea scrierilor sale, mult superioare aceloră pe cari le-au dat ori le-ar fi putut da — azi o putem spune — ceilalți tovarăși ai marelui nostru istoric. Și aceasta nu atât prin erudiția pe care o aveau, în aceiași măsură, ba poate chiar mai mare, Șincai și, mai ales, Clain, cât prin profunda cunoaștere, pătrundere și înțelegere a problemelor istorice și filologice puse în discuție, ca rezultat al unor îndelungate studii și meditații asupra lor, prin simțul său critic superior, prin temperamentul său polemic așa de viu, prin pasiunea de-a urmări și apăra adevărul, prin râvna neogoită de a-și sluji neamul și, peste toate, prin acel dar minunat, care dă putință spiritelor alese să suplinească, în studiul trecutului, lipsa izvoarelor sau insuficiența

lor, printr'o remarcabilă intuiție istorică, — dar pe care Petru Maior l-a posedat, ca toți marii istorici, în pronunțat grad.

*

Nu stă în căderea mea, să dovedesc toate acestea, acum și aci, prin analiza și aprecierea scrierilor de cari am vorbit ale lui Petru Maior. Lucrul îl vor face, cu specială competență, onorații mei colegi — d-l Lupaș pentru lature istorică și d-l Pășcariu pentru cea filologică a acestor scrieri. Ceia ce am eu a face, am spus-o la început, este să evidențiez rolul pe care scriitorul ce comemorăm astăzi l-a avut în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale, determinând împrejurările ce i l-au impus și relevând calitățile prin cari el l-a ilustrat. Rolul acesta este de a fi fost, în momentul când importanta controversă istorică a originii Românilor și a continuității vieții lor în Dacia fu pusă, din motive politice, în discuție științifică, de a fi fost, zic, în acel moment, exponentul cel mai autorizat, mai competent, mai înfocat și mai militant al autohtoniei noastre și de a fi rămas, timp de un secol, cât adecă controversa a fost discutată, izvorul nesecat și bogat dela care s'a adăpat istoriografia noastră națională întru susținerea mai departe a secularului ei proces istoric.

Intr'adevăr, construcția științifică a operei lui Petru Maior, sub raport istoric ca și sub raport lingvistic, e atât de solidă, ca informație, ca argumentare și ca interpretare, cât ea se menține, în elementele ei organice, întreagă, până astăzi. Ceia ce timpul a irosit, e numai accesoriul — exagerări explicabile pentru vremea aceia, teorii dovedite în urmă ca eronate, păreri prea personale și fără actualitate acum. Esențialul a rămas și a intrat în circulația istorică — mai întâiu prin scrierile polemice ale urmașilor imediați: Bojincă, Murgu, Aaron și ceilalți, apoi, după ce discuțiunea a fost reluată, cu aparatul criticii istorice și filologice moderne, de Roesler și alții, prin scrierile istoricilor români contemporani, ale lui Xenopol în special. Fructul spiritual al minții superioare a lui Maior trăește astfel ca bun comun, fără a se mai ști, adesea, dela cine porcede, în întreaga noastră literatură istorică actuală. Și cetitorii de astăzi ai operei marelui istoric rămân nu puțin surprinși, constatând cum tot ce e esențial, cum am zis, în această operă, ca informație, ca argument și ca interpretare, se regăsește în paginile mai tu-

turor scrierilor noastre, istorice și lingvistice, tratând originea și viața poporului român în Evul mediu. Aceasta chiar și în operele mai nouă, rezultate din cea mai largă și erudită revizuire a izvoarelor vechi și scrutare a celor descoperite de atunci încoace, scrieri făcute în mod cu totul independent de cele ale predecesorilor, deci și ale lui Maior.

Constatările aceste sunt, desigur, cel mai frumos omagiu ce se poate aduce memoriei lui Petru Maior cu prilejul serbării centenarului morții sale. Căci ce alta poate fi spus mai mult spre lauda unui scriitor, decât că fructele operei sale spirituale au răzbit prin vremuri, s'au răspândit în mijlocul alor săi și au devenit bunuri generale ale unei culturi naționale! Și despre cari alții dintre scriitorii noștri, în domeniul istoric și filologic, se mai poate spune aceasta cu mai bun și drept cuvânt ca despre Petru Maior? Iată de ce, privită în perspectiva ei istorică de după o sută de ani, personalitatea lui apare ca una din cele mai strălucite ale trecutului nostru cultural și ca cea mai măreață a epocii sale, dominând, cu opera spiritului său, așa cum e recunoscută și apretuită de urmași, întreagă această epocă, una din cele mai de seamă din toată istoria cugetării românești, cum se exprimă d. N. Iorga.

*

Incheind această scurtă cuvântare comemorativă, țin să relevez, în legătură cu cele spuse mai înainte, că marele proces al drepturilor noastre istorice, pe care dușmanii ni l-au deschis acum o sută de ani, din motive politice, și a cărui desbatere a ținut, din aceleași motive, un veac întreg, e încheiat astăzi prin radicalele prefaceri politice din ultimii doi ani — cu reintregarea noastră deplină în stăpânirea teritoriului național contestat. Și aceasta pe baza drepturilor de prioritate istorică, de superioritate etnică și de importanță politică, așa cum susțineau și pretindeau, începând cu Petru Maior, toți cei ce au pledat, de partea noastră, acest proces în decursul timpului. Dreptatea cauzei noastre a învins. Ea nu va mai fi discutată. Adevărul istoric, ne mai fiind întunecat de interese politice, va triumfa chiar și asupra acelor ce, deși-l vedeau, nu voiau să-l recunoască. Iar teoria imigrării Românilor în străvechia lor patrie în sec. XII și XIII va rămâne numai un titlu de curiositate științifică pentru una din cele

mai mari erezii istorice ce s'au emis și susținut, cu atâta pasiune și stăruință deșeartă, vreodată.

Faptul acesta mare, al închiderii secularului proces istoric de care vorbesc, pe urma recentelor evenimente politice, s'a îndeplinit prin forța nebiruită și totdeauna triumfătoare — ori cât de târziu — a dreptății și adevărului și printr'un concurs norocos de împrejurări, dar, negreșit, și prin manifestarea conștiinței și solidarității noastre naționale. Iar dacă această manifestare a fost atât de deplină în toate actele vieții noastre politice din ultimul timp, ea este a se datori în primul loc culturii și educațiunii naționale, al căroră unul din principalii agenți au fost mai ales ideile de care ne ocuparăm ale lui Petru Maior. Un cuvânt mai mult deci, spre a îndrepta simțimintele noastre de pioasă recunoștință și de înaltă admirațiune pentru memoria marelui scriitor, al cărui nobil suflet părăsia, acum o sută de ani, într'o modestă chilie din Buda, departe de toți ai săi, trupul lui, nu atât îmbătrânit de ani, cât istovit de muncă și secătuit de boală, spre a trece din lumea temporară, a materiei, în cea veșnică, a spiritului.

SCRIERILE ISTORICE ALE LUI PETRU MAIOR

DE

I. LUPAȘ.

I.

Ca valoare științifică și națională partea cea mai însemnată din activitatea literară a lui Petru Maior o formează scrierile sale istorice. Atât „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia“ (1812), cât și „Istoria bisericii Românilor“ (1813) ni-l înfățișează pe protopopol Maior ca pe un scriitor preocupat în mod statornic de problemele istoriografiei române din timpul său și ca pe unul, care era stăpânit de iubirea adevărului atât de mult, încât începând a scrie istoria neamului său și a bisericii străbune, ia ca punct de mănecare aceste cuvinte caracteristice: „cu anevoie iaste a nu grăi adevărul“... Decât iubirea de adevăr, un singur sentiment era mai puternic în sufletul lui Maior: iubirea de neam, care l-a stăpânit în mod covârșitor în toate actele vieții sale, deci și în scrisul său.

El însuș mărturisește „dorul cel nestâmpărat“ care l-a avut din tinerețe pentru istoria Românilor, îndemnându-l „a culege ori unde afla vr'o hârtiuță“ cu însemnări istorice și a o păstra ca pe „un lucru sfințit“. Dar împrejurările traiului său abia la bătrânețe i-au putut îngădui răgazul și liniștea necesară spre a valorifica, în cărți durabile, cunoștințele câștigate și rezultatele stăruitoarelor sale cercetări istorice. Anii cei petrecuți în Roma (1774—79) îi închinase studiilor filosofice și teologice, apoi un an la Viena s'a ocupat cu studiul dreptului canonic, timp de 4 ani ca profesor în Blaj (1780—84) a împărtășit elevilor săi cunoștințe de logică, metafisică și dreptul natural „cu atâta

nevoință“, încât la bătrânețe se mângăia văzând că dintre acești elevi au răsărit bărbați în stare să facă cinste Românilor. Iar, după ce a ajuns la Reghin ca paroh și protopop (1784), atâtea îndatoriri grele îl chemau să-și cheltuiască toată puterea de muncă scriind predici, îndemnând preoții să cuvânteze, alergând însuș din sat în sat, umblând vara pe câmpuri și prin păduri, adunând pruncii cări pășteau vitele, ca pe toți să-i învețe, să-i lumineze, să-i facă mai buni creștini, fiindcă — după cum mărturisește însuș într'un „Răspuns“, pe care l-a dat cărtitorilor săi — „nu numai s'a răcit dragostea, ci cu totul e(ra) înghețată și inima lor ca stâlpul, întru carele se prefăcù muiera lui Lot pentru neascultare“.

De aceea cu drept cuvânt se tânguește Maior în prefața Istoriei bisericești, că împrejurările traiului său din tinerețe l-au împiedecat a munci în ogorul istoriografiei române, pentru care simția o adevărată chemare și un „dor nestâmpărat“ în sufletul său. „Mă durea inima — zice el — că mai toate neamurile cele câtuș de cât polite începutul, creșterea, schimbările și celelalte ale bisericilor sale prin necurmata nevoință a celor învățați ai săi le au scoase dintru întunerec la lumină, și prin dărnicia celor avuți date la tipariu; iară biserica Românilor... este lipsită de această prea aleasă înfrumusețare. Eu în tinerețe, care sunt de lipsă spre a ceti și scrie mult, am fost așezat la loc ca acela, unde tocma de m'ar fi suferit slujba parohiei și împrejurările deregătoriei protopopești a ceti cărți străine, din care să pot culege ceva cunoștințe spre treaba istoriei bisericei Românilor, — nu se aflau biblioteci. Acum la aceste bătrânețe *din mila împărăției* sânt în stare ca aceea, unde biblioteci sânt bogate. Drept aceea încât mă lasă lucrurile deregătoriei mele și schimbarea sănătății, care adeseori mă zăhăește întru această climă, bucuros cetesc cărțile acele, care nu am avut norocire în tinerețe a le căpăta“.

Pe Maior nu-l preocupă precizarea amănuntelor sau succesiunea cronologică a evenimentelor în aceeaș măsură ca pe Samuil Micu ori pe Gheorghe Șincai, a căruia năzuință era să adune în cronică sa tot ce-i puteau oferi izvoarele istorice cunoscută până atunci, relativ la istoria poporului nostru și „a mai multor neamuri“ învecinate cu dânsul. Strămtorat de timp și împiedecat de împrejurări, Maior se văzu constrâns la bătrânețele

sale a renunța la gândul de „a țese întreagă istoria Românilor“ și a se mulțami să dea, după un plan preconcept, numai o expunere istorică despre „începutul lor în Dacia, ca văzând Romanii din ce viță strălucită sânt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor săi întru omenie și în bună cuviință a le urma... și pe sine întru toate puterile sufletului cu nevoiță să se deplinească (perfecționeze), cât, precum dela buna maică firea au împărtășit talent bun, așa toți să se facă cetățeni patriei folositori“. Așadar' un scop practic, acela al educației creștinești — patriotice povățuia în primul rând condeiful protopopului Petru Maior la scrierea „Istoriei pentru începutul Românilor în Dacia“. Dar scopul acesta știa, că nu-l va putea ajunge, decât răsfrângând părerile istoricilor străini, care se obicuiseră din vechime „a vomii cu condeiful asupra Românilor..., a împrumuta unii dela alții defăimările — precum măgar pe măgar scarpină“, — a micșora pe Români și „cu volnicie a-i batjocori“.

Cu aceeaș revoltă sufletească prinse deci Maior condeiful spre a răsfrânge toate batjocurile și defăimările scriitorilor dușmani neamului nostru, care îl îndemnase și pe Miron Costin în sec. XVII a se război împotriva continuatorilor lui Ureche și ceva mai târziu, în acelaș secol, pe Constantin Stolnicul Cantacuzino să sbiciuiască pe scriitorii „străini și voitori de rău“, cari făcând amintire despre țara noastră „nu adevărul scriu, ci-i micșorează lucrurile și pe lăcuiitorii ei rău defaimă și multe hule le gădesc... pentru că în ștepenea, ce astăzi se află..., în care ticăloasă și jalnică este, cine cum îi este voia, poate și zice și scrie, căci că nu este nimeni, nici cu condeiful, nici cu palma a-i sta împotriva și a-i răspunde“ *).

Dupăcum nu au rămas datori cu răspunsul nici scriitorii moldoveni, nici cei munteni dela sfârșitul secolului XVII, tot astfel aveau să se achite și scriitorii din școala istorică și filologică-ardeleană în mod strălucit de datorie lor de a spulbera țesătura de neadevăruri și defăimări iscodite de către scriitorii străini. Evident, că în această năzuință a lor iubirea de neam i-a împins uneori la afirmațiuni exagerate, cari nu puteau rezista în fața criticei științifice, chemate a cerceta cu cea mai deplină imparțialitate și seninătate adevărul.

*) N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București 1901, pag. 69.

Dar și prin exagerările și greșelile lor au devenit folositori acești scriitori ardeleni, întrucât au contribuit la trezirea simțului de mândrie și demnitate națională în sufletul unui popor nedreptățit, desconsiderat și deprins — în urma suferințelor seculare — să rabde în tăcere toate umilirile și defăimările, cari i se aruncau în față astfel, încât adeseori se îndeplinea cu poporul nostru cuvântul Psalmistului, tradus de vestitul metropolit Dosofteiu al Moldovei în versuri ca acestea:

„Obrazul ni roșu de-atâta ocară
Ce ne arde'n față din zori până'n sară“...

Dupăce s'a văzut însă, că și între fiii poporului nostru se găsesc oameni învățați, cari îndrăznesc să răsfrângă născocirile clevetitorilor străini, simțul de încredere în puterile proprii a contribuit la reculegerea și înălțarea sufletească a celor adânciți în trecut prea mult în noianul tuturor umilințelor.

Arme de luptă triumfătoare erau în mâna scriitorilor ardeleni: și istoria, prin care se sileau să dovedească originea strălucită a neamului nostru, și filologia, cu ajutorul căreia au reușit să lămurească latinitatea, atât de mult și de nedrept contestată, a limbei noastre.

II.

Cel mai tipic reprezentant al școlii ardeleni a fost protopopul Petru Maior, avocatul întrepid al descendenței noastre pur romane, al continuității („zăbovirii“) neîntrerupte pe pământul Daciei Traiane și al dezvoltării firești a limbei române din graiul latin popular. Scrierile lui, cari pot fi considerate ca niște puncte de culminațiune în timpul celei dintâi înfloriri a școlii ardeleni, constituiau în momentul apariției lor o pledoarie deplin reușită a cauzei naționale românești.

Adevărat, că ideile pentru care s'a dat lupta cu atâta înverșunată stăruință, nu erau nouă în literatura română. Și descendența romană și exagerarea cu puritatea sângelui roman și latinitatea limbei noastre fuseseră accentuate în chip lămurit de cătră scriitorii moldoveni și munteni ai secolului XVII. Chiar și stăruința de a introduce alfabetul latin în locul celui chirilic a avut un precedent în secolul XVI: cu 210 ani înainte de apariția gramaticii lui Micu-Șincai la Viena (1780) s'a tipărit, — pe timpul episcopului ardelean Pavel din Turdaș [1569—1576] —

o psaltire românească cu litere latine... Nou era însă felul de luptă ofensivă neînduplecată *împotriva oricui ar fi rostit un cuvânt de micșorare a virtuților neamului nostru*; nou era avântul impulsiv și iresistibil al acestor fii de preoți și țărani ardeleni; nouă era îndrăzneala lor de a trage numai decât toate concluziunile de ordin practic, politic-social din concepțiile lor științifice privitoare la originea neamului și a limbei noastre, coborîndu-le din înălțimea senină și rece a teoriilor în arena luptelor de revendicare a drepturilor naționale-politice.

Aceste concluziuni erau de natură de a surpa întreg sistemul constituțional-politic al Transilvaniei, unde se formase în cursul secolului XV o coaliție a națiilor privilegiate, monopolizând toate drepturile și osândind la robie vecinică (*mera et perpetua servitute*) pe autohtonii acestei țări. Școala istorică ardeleană a reușit să strecoare surprinzător de repede în sufletul Românilor luminați convingerea, că stăpânitorii de pe atunci ai Transilvaniei nu erau decât niște usurpatori vremelnici și că mai curând sau mai târziu dreptatea cauzei naționale românești va triumfa, restituind poporul nostru în vechia și deplina stăpânire a pământului său strămoșesc.

Când postulatele politice ale Românilor au fost formulate în acest sens și înaintate dietei din Cluj, toți privilegiații Ardealului s'au cutremurat de spaimă. Contemporanul sas, care ne-a lăsat o amănunțită descriere a ședinței din 21 Iunie 1791, ne asigură că toți cei prezenți în dietă au fost cuprinși de consternare, că s'a auzit în acel moment clopotul anunțând izbucnirea unui incendiu într'o mahala a Clujului, că deputații au voit să alerge să vadă, unde arde, însă baronul Wesselényi le-a spus, șă rămână, căci în dieta țării s'a aprins *un foc destul de mare* *) prin această petiție a Românilor. În clipa aceea

*) „Sowohl während Verlesung der Rescripte als auch dieser Bittschrift war eine allgemeine Stille und eine grosse Bestürzung in allen Gesichtern zu lesen; inzwischen hatte man die Glocke gestürmt und die Stände wollten das Landhaus verlassen, als man die Nachricht brachte, dass in der Vorstadt Feuer ausgebrochen sey, worauf die Stände sitzen blieben und *baron Wesselényi* machte noch die Bemerkung, man sollte nicht davon laufen, denn im Landhause seye grosses Feuer genug“ (cf. I. Lu-paș, *Contribuțiuni la istoria Românilor ardeleni: 1780—1792*, în *Analele Acad. Române*, București 1915, p. 701).

Wesselényi a avut cu siguranță o presimțire sinistră: dangătul clopotului a pătruns în urechile lui ca un cântec de prohodire a vechilor și nedreptelor privilegii ardeleni, iar în țesătura memoriului scris într'un ton atât de energic, hotărît și plin de conștiința demnității naționale, în care erau înfățișate postulatele politice ale Românilor ardeleni, a întrezărit scânteia, din care avea să se aprindă în cursul secolului XIX acel „foc destul de mare“, menit a curăți constituția Ardealului de „cele 7 păcate“ (3 națiuni și 4 religii privilegiate) și a reîntrona dreptatea istorică imanentă pe pământul Daciei superioare, de unde fusese isgonită în mod volnic, dar fără a i se fi putut stârpi cu desăvârșire sămânța.

Efectul ideilor răspândite cu atâta stăruință și entuziasm de către școala istorică ardeleană a fost ca al apelor, cari pătrund pe neobservate sub scoarța pământului, scobind cu timpul întinderi mari de loc și producând *cutremurul de surpături*. Un astfel de cutremur s'a produs în zilele noastre surpându-se în adânc scoarța vieții politice ardeleni, suprafața aparențelor înșelătoare, cari nu s'au putut sprijini niciodată pe straturile adânci și sănătoase ale populațiunii autohtone, dupăcum nădăduim că se va putea sprijini în mod folositor și durabil o stăpânire românească înțeleaptă.

Armele științifice pentru începutul acestei lupte naționale politice le-au dat Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și, în parte, vestitul polihistor al școlii istorice ardeleni, oculistul Ioan Molnár-Piuariu, care aprecia atât de mult efectul educativ al scrierilor istorice, încât în prefața *Istoriei universale*, traduse și publicate de dânsul la 1800, scria că „scaunul învățaturii istoricești este școala adevărului, a simțirii și a înțelepciunii“ ...

*

Petru Maior a fost încâtva mai norocos decât tovarășii săi de luptă și de principii. Pe când din scrierile istorice ale lui Samuil Micu și din cronica lui Șincai n'a apărut, până au fost autorii în viață, decât o parte cu totul redusă, cartea de căpetenie a lui Maior: „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia“ s'a răspândit destul de repede nu numai la Românii ardeleni, ci și la cei din principate. Când își scria Petru Maior testa-

mentul (la sfârșitul anului 1820 sau la începutul anului 1821)*), numai 365 exemplare mai erau nevândute. Dar până la 1834 s'au desfăcut și aceste exemplare. Iordachi de Mălinescu „secretariul Arhivei Statului a Principatului Moldovei“ s'a simțit atunci îndemnat a publica o nouă ediție a acestei cărți, motivând în modul următor importanța și necesitatea ei: „Dela eșirea acestei Istorie, Românul, carele mai nainte zăcea aruncat în adâncul întunerecului, a învățat a-și cunoaște trupina și ființa sa; s'a deșteptat într'însul iubirea de nație și de patrie; s'a desvălit dragostea cătră compatrioți și cătră stăpânire; cu un cuvânt această Istorie este, care a dat laudă și mărire și a urzit epoca nației românești. Autorul ei se vede a fi fost într'adevăr ales de Pronia Dumnezească, spre scoaterea nației sale din cumplitul întunec; acest bărbat a fost credincioasă slugă Domnului său, n'a îngropat talentul cel dat lui, ci înzecit l-a întors. Vrednicia acestei Istorie se poate încă și de acolo prețui, că deși o însemnată mulțime de exemplare s'au fost tipărit: totuș întru atât s'au apucat, îndată după eșirea ei din tipariu, încât acum cu anevoe se poate găsi, și se simte pipăit lipsa și trebuința ei“. La această a 2-a ediție sunt alăturate și polemiile purtate de Maior cu recensentul din Viena, slavistul Kopitar în limba latină și pe cari le-a „tălmăcit românește“ Damaschin Bojâncă „iurisconsultul Prințipatului Moldaviei“. În sfârșit această carte a apărut din inițiativa societății studentești „Petru Maior“ din Budapesta și în a treia ediție (1883) — un noroc, de care puține cărți de știință s'au împărțit până acum în literatura noastră“.

III.

lătă, cum se înfățișează originea și trecutul mai îndepărtat al poporului nostru în lumina concepției istorice a lui Petru Maior:

„Românii nu numai cei dincoace de Dunăre, ci și cei dincolo sânt *Romani adevărați din Romani adevărați*“. Spre a dovedi aceasta, Maior înfățișează răsboaiele lui Traian contra Dacilor ca niște răsboaie de exterminare, riscând afirmațiunea că îndată după cucerirea Daciei, Romanii ar fi trimis „în toate părțile turme de

*) Cipariu, *Archivu*, p. 390—3.

ostași asupra rămășițelor Dacilor, ca cu totul să concenească și să șteargă de pe fața pământului sămânța dăcească“. Prin analogii istorice caută să arate, că Romanii aveau datina de a stârpi „pe potrivnicii cei neodihniți“. Așa au făcut cu Cartagina, cu Corintul, cu Ierusalimul „cât nu rămase piatră pe piatră, după cum procrose Hristos (Luca, c. 19, stih 44)“.

Polemizând cu Engel, care pismuind „strălucita viță a Românilor“ susțineă că noi am fi niște „corcitură din bărbați romani și din mueri dace“, — Maior afirmă că „nici mueri, nici prunci nu au mai rămas în Dacia“. Romanii colonizați de Traian în Dacia erau oameni însurați. Cine crede că ei s'ar fi amestecat cu femeile Dacilor, nu știe ce este „căsătornică societate“ (p. 17). Simțind însuș, că argumentarea aceasta nu este suficientă, cercă s'o întărească prin una culeasă din experiențele sale duhovnicești și care nu era mai puțin fragilă: până în ziua de azi foarte rar se întâmplă, ca un „Român să-și ia muere de altă limbă. Ba și când își mărturisesc păcatele, după legea creștinească, ... de s'a întâmplat să cadă în păcat trupesc cu vr'o muere de alt neam, ca o stare împrejur *prea grea anume spun*, că muerea aceea nu e *Română*“ (17). Iată dar că „pânză de paianjen țesu Dumnealui Engel atunci când puse acel răsufolat ipotis, ca ... să scoată din cremene apă“. Maior nu se poate destul mira „cum Engel și-a putut năluci, acei Romani de Traian trimiși în Dacia să fi avut lipsă de mestecare cu muerile dace“. Argumentarea aceasta forțată o încheie totuș cu o mică concesiune: „tocma de s'ar fi și căsătorit sau mestecat unii dintr'ânșii cu mueri dace, totuș Romani ar fi rămas, iară nu alt neam s'ar fi făcut cu aceia“.

La concesiunea aceasta l-a îndemnat probabil faptul, că în limba română, pe lângă mulțimea cuvintelor de origine latină, sunt și cuvinte de proveniență străină. Dar pentru aceasta se mângăie numai decât constatând că „precum limba cea românească fu supusă *acestei nenorociri*, așa și surorile ei limbi, adecă cea italianească, cea frâncească și spaniolească, din însoțirea cu năvălitoarele varvare ginte nu mai puțină schimbare avură a suferi care într'un chip, care într'alt chip după osebirea gintelor, de care fură năpădite“.

În legătură cu părăsirea Daciei de către împăratul Aurelian, dă Petru Maior o amănunțită descriere a împrejurărilor din

sudul și din nordul Dunării polemizând iarăș cu Engel și arătând, că cea mai mare parte a populației romane a trebuit să rămână în Dacia Traiană, fiindcă era cu *neputință* „a face să iasă atâta mulțime de țărani romani din Dacia, unde erau înrădăcinați cu lăcașul“, stăpâneau această „țară desfătăată“ și „țineau grasele sale moșii“ (38). Popoarele năvălitoare, neobișnuite cu viața așezată, aveau lipsă de munca acestor țărani, dela care primiau cele necesare pentru hrană. De aceea chiar „de le-ar fi făcut Aurelian Romanilor de o parte cale, ca să iasă din Dacia, i-ar fi împiedecat Goții de celelalte părți, cât ieșirea tuturor Romanilor din Dacia nu s'ar fi putut împlini“; de unde rezultă că partea cea mai mare a Romanilor a rămas aci și n'a trecut în sudul Dunării, unde necazurile erau și mai mari, locurile de adăpost și mai puține decât la nord.

Deși aceste argumente logice sunt destul de plausibile, Maior simte că este dator să aducă și dovezi istorice. Spicuește deci din cronicarul ungar Turoczi (l. c. 17) o informație, care spune, că de groaza Hunilor au fugit toți locuitorii Panoniei, numai Româniș au rămas de bună voie în Panonia („solis Valachis... sponte in Panonia remanentibus“). — Este interesant și acceptabil felul cum tălmăcește Maior apropierea dintre Români și popoarele barbare, câte au trecut pe aici în epoca năvălirilor. Ei au avut prilej, în timpurile viforoase, a se cunoaște și a se chema „pe nume unii pe alții“. Româniș lucrau pământul și o parte din roadă o dădeau pentru hrana barbarilor; nu erau deci adăpostiți numai în munți, ci locuiau și la șes. Apoi, „fiind oameni vânoși și ini-moși“, *adeseori își vor fi împreunat armele cu ale barbarilor* (42). Prin o comparație de proveniență rustică cearcă Maior să facă și mai plausibil traiul Românilor împreună cu neamurile năvălitoare, scriind: „Au nu și tâlharii pre aceia, la care de multe ori au a se abate în drumurile sale, de sunt primiți cu arătare de dragoste și cu mâncare, și cruță și sunt bucuroși să nu fugă dinaintea lor?“.

Dar întregă această argumentare vedea că poate fi atacată de ceea ce a scris Flavius Vopiscus în biografia împăratului Aurelian, precizând că acesta a părăsit Dacia Traiană *după ce a ridicat de acolo armata și pe provinciali* („Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit...“). Aici face Maior o pătrunzătoare critică de izvoare și de texte, arătând cum fusese Vopiscus îndemnat de Iulius Tiberianus, o

rudenie a lui Aurelian, să scrie biografia acestuia, căci chiar de va minți, străluciți tovarăși va avea în minciună: pe Livius, Sallustius, Tacitus ș. a. Concluzia lui Maior este că Vopiscus nu merită crezământ, fiind „om ca acela, căruia nu-i era greață a minți“ (49).

Dar nu se poate mulțami numai cu această constatare. Cercetând textul lui Vopiscus și la alți autori, află că în cartea Ardeleanului Laurentius Toppeltinus (*Origines et occasus Transsilvanorum*, c. 6) este reprodus astfel: „Daciam... sublato exercitu provincialibus reliquit“, ceea ce însemnează că împăratul Aurelian, retrăgându-și armata în sudul Dunării, a lăsat Dacia în grija provincialilor (locuitorilor). Particula *et* care „nu știu — zice Petru Maior — din greșală au din răutate fu vârîtă, schimbă tot înțelesul“ (p. 51). Chiar admițând, că a scos Aurelian din Dacia și pe provinciali, sub aceștia nu se pot înțelege la nici un caz țărani, ci dregătorii și servitorii lor, eventual și unii dintre coloniștii mai recentți, neînărădăcinați încă de ajuns în pământul Daciei Traiane.

Dupăce desleagă Maior, în modul arătat mai sus, cele două probleme importante: a descendenței pur romane și a continuității neîntrerupte, schițează întâmplările Romanilor din Dacia Traiană din zilele lui Aurelian până la intrarea Ungurilor în Panonia. Arată că succesorul lui Aurelian, împăratul Probus, a așezat în Tracia 100,000 Bastarni — gintă tracică! — și aceștia au trăit după legile Romanilor. Iar împăratul Constantin cel Mare a învins pe Goți (323), cari atunci au început a se încreștina. Vorbind despre Huni, reproduce descrierea retorului Priscus (din Pray, *Annales Hunnorum*, l. 3, p. 1), care arată ce glume se făceau la curtea lui Attila în diferite limbi „cât toți crepau de răs“, numai Attila stătea încruntat. Intre limbile diferite e amintită și limba „*ausonică*“, despre care Maior afirmă, că nu putea fi alta decât cea românească. În această afirmațiune a sa se sprijină și pe părerea unui scriitor ungar: „per Ausoniorum linguam intelligo Valachicam, quasi corruptam Latinam“ (Otrococius, *Origines Hungarorum*, p. IV, p. 4).

După cum spune Paulus Diaconus (*De gestis Longobardorum*, lib. 2, c. 7), în primăvara anului 568 au trecut Longobarzii, sub conducerea lui Alboin, din Panonia în Italia, iar locul lor l-au ocupat Avarii, cari au ieșit din Dacia. Astfel, dela sfârșitul secolului VI până la venirea Ungurilor (sfârșitul secolului IX) „Românii au avut pace adâncă pretutindenea și au putut trăi în

libertate („volnicie“). Dar Engel se îndoește că Românii „întru atâta spurc de ginte pribege, umblătoare în sus și în jos, să fi stat ca ginte osebită, să nu se fi mestecat cu altă gintă prin căsătorii“. Engel afirmă un lucru nou, pe care ar fi dator să-l dovedească, iar nu să aștepte dovezi dela alții. Deși nu este dator, Maior răspunde totuș accentuând din nou „că Romanii sau Românii, peste tot grăind, pururea până astăzi s'au îngrețoșat a se căsători cu mueri de alt neam“... Apoi face următoarea analogie: „Au împărățesc acum Românii în Dacia supt stăpânirea Austriei? și totuși mai mulți ostași sunt în Dacia dintre Români decât dintre alte ginte sub steagurile bunului împărat al Austriei. Așa este a crede că se făcea și în vremile varvarilor“.

Ajungând la „descălecarea Ungurilor în Ardeal“, mai întâi examinează valoarea singurului izvor istoric unguresc mai bogat în informațiuni privitoare la acest eveniment: cronica Notarului anonim al regelui Bela. Despre acest scriitor constată că „atâta fu îmbătat de dragostea Ungurilor, cât fără cumpăt mărește laudele lor și micșorează virtutea altor neamuri... fieștecarele poate vedea că după *canoanele critice* întru acelea ce scrie Notariul, spre mare lauda Ungurilor sau spre micșorarea altor neamuri, nu poate să i se creadă“ (p. 85).

În deosebi era supărat Maior că acest Notar anonim vrea să-i înfățișeze pe Români ca pe cei mai „apuși“ oameni din lume („viliores homines totius mundi“). Îl combate însă cu propriile cuvinte ale Notarului, care în alt loc spune că lupta între Gelu și Tuhutum a fost înverșunată (pugnatum est inter eos acriter). „Poate și aceea a adaus'ura Notarului asupra Românilor, că el era episcop papistășesc în Ardeal și Românii erau de legea grecească, precum și astăzi sunt“ (97). Greșește deci Engel, când pe baza informațiilor lui Anonymus, — pe care îl consideră vrednic de credință în tot ce privește descălecarea Ungurilor (85 n.) — afirmă despre Gelu, că a fost „om becisnic“. Maior întrebă: oare e lucru cuviincios „să se zică om becisnic“ cel-ce și-a apărat țara până la ultima picătură de sânge și a căzut ca un erou „acoperit de săgețile Ungurilor“? „Oștindu-se vitejește căzu Gelu“*).

*) Maior bănuiește și nu fără temei, că în afară de Gelu a mai fost în Ardeal „anume între munții cei de cătră țara muntenească, vre-un crăișor, ai căruia supuși erau Români“ (p. 158).

În legătură cu aceasta face Maior o lungă digresiune (de 20 pagini) vorbind despre „bărbăția Românilor“ și citând o serie întreagă de dovezi istorice despre eroismul lor în lupte. Arată că în lupta dela Posada (1330) Ungurii au fost învinși de oamenii lui Basarab Voevod, tot astfel Românii au învins și pe Ludovic cel Mare și pe Sigismund. În focul discuției lunecă Maior la o exagerare prea evidentă, făcându-l și pe Miron Costin părtaș, fără nici o vină, la greșala sa. „Ce să zic de Stefan cel Mare, Voda din Moldova, carele când avu războiul cel dintâi cu Turcii, cum scrie Miron Logofătul, o sută de mii de Turci într'o zi cu ostașii săi omoria. Acesta fiind Domnul Românilor în Moldova 40 de ani, pe toți câți se sculară asupra lui, pe Turci, pe Leși și pe alții i-au bătut, până pe urmă muri acasă de podagră (pag. 105—106). Român a fost și voivodul Ardealului și guvernatorul Ungariei Ioan Corvinul de Huniad „de a căruia bărbăție și viteze fapte toată lumea s'a mirat“. Maior se războește cu scriitori străini, cari cearcă „să răpească Românilor, pe un așa om minunat“, afirmând că ar fi născut „din pat neglegiuit“ ca fiu al unei Românce și al împăratului Sigismund. Citând pe Gheorghe Pray, însă, arată că Sigismund s'a născut aproape în acelaș timp cu Ioan Corvinul; deci nu putea să-i fie tată. Iar fabula cu inelul o reduce la adevărata ei valoare spunând că nu are nici un temei istoric, în afară de „semnul de nemeșug“ al familiei Huniadeștilor.

Cu Tuhutum nu s'au putut strecura mulți Unguri în Ardeal, fiindcă Arpad avea trebuință de ei în luptele contra lui Menmarot, Zalan și Glad. Căzând Gelu în luptă, Românii l-au ales de bună voie (dextram dantes) pe Tuhutum, despre care nu se îndoește Maior că „a știut limba românească, deoarece locuise în Moldova între Români“ (125). Dar și după această alegere „Românii au ținut împărăția sa în Ardeal până la a XI-a sută dela Hristos și înainte de a XI-a sută nu este a crede că au fost Unguri locuitori în Ardeal“ (124). Nu corăspunde adevărului ceea ce afirmă Engel, că regele Ștefan I al Ungurilor ar fi prigonit pe Români, fiindcă erau de legea grecească: Doar însuși Ștefan a fost de lege grecească sau cel puțin sprijinitor al acestei legi. Dovadă mănăstirea grecească, pe care el o înființase la Veszprém „pentru spășenia sufletului său“. Prigonirile religioase au început târziu, după anul 1054. Iar „Ștefan, Craiul Ungurilor, întru

nimica nu a smintit credințele Românilor nici în Ardeal, nici aiurea“ Tot astfel combate Maior și pe *Eder*, care susținea că Români nu ar fi fost admiși a participa la dietele ardelen. Adevărul e că nemeșii români totdeauna au fost chemați. Aici se avântă Maior la următoarea exagerațiune de colorit patriotic-unguresc, explicabil încâtva prin situația sa oficială în capitala Ungariei: „Neamul românesc, precum niciodată nu a pățimit nici o nedreptate de către neamul unguuresc, așa cu acelaș mărit neam unguuresc trebuie pururea adâncă pace, după constituția patriei, cu cucerie să țină și în liniște, dela care atârnă fericirea, să custe, supunându-se fieștecarele cu credincioasă ascultare domnilor și mai marilor săi“ (pag. 141). Este evidentă contrazicerea între această afirmațiune și între cele povestite de Maior cu prilejul luptelor dintre Români și Unguri.

Numele lui Menmarot, conducătorul Crișanei, Anonymus îl derivă prin o etimologizare naivă dela unguurescul mén [armăsar]. Maior însă îl înfățișează în formă latinească: „Mauritius minor“, iar despre supușii lui: Cazarii, afirmă că ar fi fost o colonie romană adusă din Cosa [Calabria]. Din „Cosani“ a rezultat numirea de Cozari, fiind „domestic lucru Românilor a schimba pe *n* al cuvintelor latinești sau italienești în *r* și pe *ș* în *z*“. Ostașii lui Menmarot împiedecară pe Unguri a trece Crișul. „e... semn — zice Maior — măcar o face Notariul [anonim] că a fost bătălie cumplită acolo la Criș între Unguri și între urmașii lui Menmarot și că bine pișcați de ostașii lui Menmarot se întoarse de acolo Ungurii“. Dar în războiul al 2-lea, care a durat 12 zile, Ungurii au învins după ce le veniră și Secuii toți în ajutor. Menmorut a avut o fată, pe care o luă fiul lui Arpad, Zoltan, de soție și astfel Români se încuscriă cu Ungurii. Interesant că aci admite Maior un amestec sau o încuscrire cu elemente străine, pe când în alte cazuri combătuse cu strășnicie orice amestec. Cu moartea lui Menmorut Români, „văzură sfârșitul împărăției sale cei dela Criș“.

Tot astfel fu învins Glad „cel din Vidin a Dakiei Ripense“, însă succesorul lui de mai târziu, Ahtum, „principele Banatului“, era tot Român, căci până în secolul XI „au împărățit Români în Banat“.

Fiindcă în lupta contra Românilor dela Criș sunt amintiți de Anonymus Secuii, Maior examinează și părerile privitoare la

originea lor. Afirmățiunea cronicarului Turóczi, că ei ar fi descendenți ai celor 3000 de Huni rămași în Panonia, o consideră neacceptabilă din motiv că toate neamurile Europei erau întărite asupra Hunilor, încât dacă ar fi rămas aci așa de puțini, i-ar fi «*dumicat pe toți*». Engel „mult asudă, ca să arate cumcă Secuii sunt Unguri. Dar e nestatornică găcitură lui (160—1). „Rumegând bine“ cele scrise la Anonymus, Maior ajunge la concluzia că Secuii „au fost înșiși Slavii cei dintru împărăția lui Gelu, Domnul Vlahilor“. Că și-au însușit mai târziu limba ungurească, nu e mirare; Petru Catantsich spune doar că limba Ungurilor constă aproape $\frac{1}{3}$ din cuvinte slave („idioma Hungarorum tertia pene sui parte Slavicis constat vocabulis“).

Cercetând apoi originea Sașilor ardeleni Maior arată că atât fabula cu șoarecii din orașul Hamleusilor și cu pruncii aduși de Satana pe supt pământ, cum și părerea lui Toppeltin că Sașii ar fi strănepoții Dacilor, — sunt „râsuri“. Ei au venit în secolul XII din Flandria (de aci numirea populară: floandă de Sas); cei dela Bistrița sunt de altă origine, au venit din Scopus și numai într'un târziu se împreună cu ceilalți Sași ardeleni (168—9).

Despre Pecenegi și Cumani afirmă Petru Maior, cu multă certitudine, că erau și ei Români. Explicația forțată, prin o greșală de transcriere, care în loc de Rumanii ar fi dat Kumani și etimologizarea exagerată a tuturor numirilor de căpetenii ale Pecenegilor, amintiți de împăratul bizantin Constantin Porfirogenitul în scrierea sa „De administrando imperio“, — este desigur partea cea mai slabă și mai criticabilă din această carte a lui Maior (203—4 și 208). Adevărat, că și pentru aceste afirmațiuni ale sale caută să aducă, pe lângă dovezile filologice de valoare atât de problematică, și unele dovezi istorice din scriitorii bizantini. Astfel citează pe Ana Comnena care spune că Cumanii aveau conducători români („Comani ducibus usi Blachis“ 208). Regele Cumanilor, sub conducerea căruia s'au așezat ei în Ungaria înainte de năvălirea Tatarilor, purta în adevăr numele de Cuten (Cutean), care sună atât de românește. Deci „apă cu ciuru cară Prai“ când se silește a dovedi că Cumanii ar fi fost Unguri.

Ajungând la fabula lui Sulzer, care susținea că Românii ar fi venit numai în secolul XIII din sudul Dunării, Maior îl în-

fățișează pe acesta ca pe un om ignorant „cuprins de prejudecăți... și fără putere spre adevierea celor ce și-au băgat odată în cap și spre a-și răsfuga patima sa“... multe din cele ce a scris el despre limba românească „dela muerea sa — o Sască, născută în Brașov — le-a împrumutat (247). Sulzer își sprijinea teoria pe diplomele regilor ungurești, cari fac relativ târziu amintire de Românii ardeleni. Maior invocă încă mărturia lui Engel, care arată „că acel maghicesc înțeles, cumcă Românii se socotesc întru acele diplome *ca venetici*, măcar cât le vei ceti și proceti, nici cum nu se află“ (248). Iar față de obiecțiunea lui Carol Eder că, dacă ar fi fost Românii în Ardeal înainte de pătrunderea Ungurilor și așezarea Sașilor, limba română ar trebui să fie „încuscrită“ cu limba acestor popoare, Maior răspunde că „limba ungurească fiind limbă de Asia nici cum nu se lovește cu limba cea românească, care e limbă de Europa și *soră decât toate mai aproape* limbei cei italienești, care e cea mai dulce între toate limbile Europei“... Tot astfel susține Maior, că nici un sunet nu este „urechilor Românului așa aspru și neplăcut, precum limba cea săsească din Ardeal“ (250—51).

Românilor din sudul Dunării încă le dă Maior deosebită atențiune exprimând părerea că „și preavestitul împărat Iustinian dela Țarigrad dintre Românii cei preste Dunăre au fost, născut în Dacia mediteranea“ (261). Cu ajutorul informațiilor culese dela scriitorul bizantin Nichita Akominatos (Honiates) dă o amănunțită descriere a luptelor, pe cari le-au purtat Românii din Balcani, sub conducerea fraților Petru și Asan, contra împăratului Isac Angelos, care se căsătorise cu fiica de 10 ani a regelui ungar Bela III. Stăruind asupra imperiului româno-bulgar, dă seria conducătorilor acestui imperiu, înfățișează lupta lor contra Latinilor din Constantinopol în oasele cărora „mare frică băgară“ și termină cu invazia Turcilor, cari „năvălind la anul 1453 cu putere mare, strică împărăția aceasta, precum și a Grecilor și ale altora“.

Când era „să scape cartea de sub teasc“, Maior a crezut că e potrivit să mai adauge două disertații: una despre începutul limbei românești, iar cealaltă despre literatura cea veche a Românilor. Totodată anunță că are de cuget și „istoria bisericăască a Românilor a o aduna din risipiri“ (325).

IV.

Această promisiune și-o îndeplini în curând. La 1813 era tipărită și Istoria bisericească, pe care Maior o scrisese „cu ajutorul nopților celor lungi“ foarte repede: *în 11 săptămâni*. El însuș a putut să-și dea perfect seama că într'un timp atât de scurt era greu să scrie o lucrare deplin reușită. De aceea accentuează în prefață că „a purces pe o cale necum de alții bătută, ci până acuma nici ispitită de cineva“ și în timpul cel scurt cât a lucrat la această istorie, nu poate zice „că o a iscusit, ci că o a grămădit“. E mulțămît însă de a fi putut arunca măcar sămânța făcând ceva gătire, ca altul mai harnic „carele s'ar apuca mai de cu bună vreme a vârstei sale a face un lucru așa frumos, precum este Istoria bisericeii Românilor, să nu se ostenească a căuta și acelea, pe care el le-a însemnat sau le-a descris în cartea aceasta“. O mulțime de documente sunt aci pentru întâiaș dată publicate în întregime și tălmăcite de Petru Maior cu multă pătrundere. Cartea este desmembrată în două părți, tratând cea dintâi despre încreștinarea Românilor iar a doua despre ierarhia lor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Maior nu se îndoiește, cum că „foarte de mult și mai de la începutul propoveduirii evangheliei lui Hristos prin apostoli făcută e primită între Români credința cea creștinească: că nici un scriitor nu se află, carele să fi însemnat începutul întoarcerii Românilor la credința lui Hristos“. Scriitorul bisericesc Tertulian spune apriat că pe la sfârșitul secolului II Dacii erau creștini. Engel însă trage la îndoială afirmațiunea lui Tertulian, la ceeace răspunde Maior, că severitatea caracterului acestui scriitor bisericesc „nu ne suferă să avem prepus“ că el ar fi minșit. Chiar admițând, că Tertulian ar fi „dat ceva loc ritoriceștilor figuri“ — când numește apriat pe Daci într'o carte îndreptată contra Jidovilor, dacă nu ar fi spus adevărul, aceștia l-ar fi putut face numai decât de minciună „nici nu ar fi așteptat ca după atâtea veacuri Engel să le apere cauza lor“ (p. 8).

Popoarele barbare nu au împiedecat „slujbele lui Hristos, fiind grija lor numai să răpească averea noroadelor“. Relativ la Huni aduce mărturia scriitorului *Orosius*, care afirmă că o parte din ei se încreștinaseră și învățau psaltirea (Huni discut psalterium). Intemeiat pe această informație nesigură, alt istoric

ardelean din secolul XVIII, Iosif Benkö, scrie că episcopia de Milcov, a Cumanilor, ar fi fost înființată la sfârșitul secolului IV de Sf. Nichita din Remesiana „pentru Hunii cei de curând întorși la credința lui Hristos“. Maior crede însă, că episcopia aceasta a fost înființată pentru Românii din nordul Dunării, căci Hunii încreștinați n'au fost în Dacia veche, ci dincolo de Dunăre, în imperiul roman. De altă parte trage la îndoială că Sf. Nichita ar fi contribuit la încreștinarea Românilor din sudul Dunării, fiind mai aplicat a crede „că Românii cei de peste Dunăre... toți înainte de apostolia Sf. Nichita au fost creștini“. Analizând elegiile episcopului Paulinus din Nola către Nichita, Maior conchide că Românii din amândouă Daciile (ripensis și mediterranea) erau creștini de mai nainte; numai așa se poate admite că alergau („et Getae *currunt* et uterque Dacus“) spre Nichita, ca fiii spre un părinte „ca să audă învățătura lui, precum și astăzi creștinii bucu-roși aud învățăturile cele pentru mântuirea sufletului“ (p. 113—14).

Terminând cu analiza celor mai vechi urme istorice despre începuturile creștinismului la Români, Maior constată că „biserica Românilor totdeauna a fost de legea grecească“, fiind supusă patriarhului din Constantinopol. „Nice nu se arată nicăiri urmă, de unde măcar cât de mică găcitură să se poată stoarce, că doară biserica Românilor cândva a fost de legea (ritul) lătinească“ (p. 25). Maior arată că s'au făcut încercări în secolul XIV atât în Muntenia cât și în Moldova pentru introducerea legii latinești. Dar rezultatele au fost slabe, ca și ale papei Inocențiu III la începutul secolului XIII față de Românii din sudul Dunării, deoarece nici preoții, nici arhierii nu știau latinește, iar „mulțimei care legea o măsură cu vechimea și cu îmbătrânitele obiceiuri, foarte îi erau neplăcute“ încercările de a introducea vre-o schimbare în legea grecească. Despre Vlaicu Vodă spune Maior, că prin silința lui nu s'a făcut „nici o adaugere către unirea catolicească“, iar „să fi avut ceva plecare Alexandru Bojorad (!) Vodă spre unire cu biserica Romei, nu se poate crede, deoarece cronica Ungurilor îl numește „șismatic“. De unde este a crede, că Doamna Clara, văduva lui Alexandru Bojorad, după moartea bărbatului ei s'a făcut unită“ (56). În Moldova a fost unirea ceva mai cu spor, înființându-se episcopia la Siret și mai multe parohii catolice „închegate din Secuii, cari în deosebite vremi au fugit acolo din Ardeal“.

Românii din Ardeal au fost toți de legea grecească. Acestei legi aparțineau și Secuții, cu deosebirea însă că ei erau uniți cu biserica Romei. Dar în secolul XVII preoții lor erau însurați și Secuții țineau postul de Mercurea atât de mult, încât un preot al lor a predicat zadarnic contra acestui obicei, argumentând că și sfințitul papa mănă Mercurea carne. Atunci un Secuțiu bătrân a răspuns: „elég nagy disznó ö Keme is, ha eszik“ (69).

Epoca reformatiunii o înfățișează Maior în colori cam întunecate, spunând că din porunca principelui Rákoczi s'a tipărit „un catehism foarte blestemat în limba românească“. În polemiile purtate cu Kopitar exclamă însă: „Vecinică mulțămire lui Gheorghe Rakoczi I, cel ce a scos cu tărie limba slovenească din bisericile Românilor, poruncind ca să fie de-apururea surghiunită!“ (Reflexii, p. 34).

În punctul acesta cercetările mai recente au dovedit că limba slavonă a fost izgonită din biserica ardeleană cu cel puțin 70 de ani înainte de apariția catehismului calvin tipărit din porunca lui Rákoczi și anume: prin hotărârea unanimă a sinodului ținut la Aiud în 1569 sub conducerea episcopului Pavel din Turdaș. Vorbește apoi despre încercările făcute în Ardeal pentru unirea cu biserica Romei, exprimând părerea, că toți Românii ardeleni s'ar fi unit — părere, pe care cercetările ulterioare o clătinară cu desăvârșire. De altfel însuși Maior arată că „nu puțini erau între Români, cari aveau greață de făcuta unire cu biserica Romei“, temându-se că strămoșeasca lege și tocmeală bisericească, de care până astăzi foarte sunt alipiți cu inima României, așa încât și de umbră în treaba aceasta încă se sparie, se va schimba în lege și în tocmeală lătinească sau popistășească“. — Scrie cu simpatie despre episcopul *Inochentie Micu*, care „a fulgerat afurisanie“ asupra teologului iezuit, — și adaugă: „Nu e de mirare că teologii s'au ispitit a schimba tocmelele Românilor și a le face lătinești“... din care cauză nu numai puțin rod a putut aduce propoveduirea uniților bărbați spre întărirea unirei, ci pe urmă partea cea mai mare a Românilor cu totul se lăsară de unire“ (pg. 102). Episcopul Petru Paul Aron este înfățișat în colori mai întunecate. Tot astfel Atanasie Rednic, despre care spune că era „om închis, netocmit spre a îmblânzi și atrage norodul cătră sine; pe neuniți cu cătane îi silia să se adune a auzi propoveduirea lui...“. Dimpotrivă episcopul Grigorie Maior era

„Om din fire tocmit a trage pe toți, cum trage magnetul fierul cătră sine“ (116) și în alt loc: „era tot afară de scaun, pururea umbra prin țară, ca să unească oamenii“ (228).

Partea I o termină Maior arătând câteva din nedreptățile și asupririle, pe cari le îndurau Românii ardeleni, cari n'au voit să primească „unirea“. Dar constată cu satisfacție că „fără osebite se ispovedesc uniții mireni la preoții neuniți și neuniții la preoții uniți; ba și înșiși preoții fac aceeaș. Pre multe locuri nice nu mai auzi acum vorbă de unire și de neunire“. Acelaș lucru îl confirmă și mai târziu accentuând că legea grecească și „uniții întreagă întreguță o țin... nici la aceea n'au fost niciodată siliți, ca să adauge la simbolul credinței: și *dela fiul purcede*, nici să pomenească pe Papa la liturghie; ci fiește carele preot singur pe arhiereul Eparhiei, întru care este, îl pomenește“ (p. 141).

În partea II (Despre ierarhia Românilor) cercetează mai întâi împrejurările istorice, în cari s'au înființat vechile episcopii românești din Muntenia, Moldova și Ardeal. Insistă spre a dovedi cu o serie întreagă de date istorice vechimea arhiepiscopiei și mitropoliei Românilor din Ardeal. În deosebi interpretarea (p. 155—6) pe care o dă actelor istorice din 1479 și 1494 resistă, în mare parte, și hipercriticismului modern, care adeseori răstoarnă adevăruri vechi, fără îndreptățire suficientă și fără a putea pune altceva în loc.

Tot atât de valoroase sunt și cele 12 capitole, în cari Maior vorbește despre episcopiile Românilor din sudul Dunării, arătând, în lumina concepției sale istorice panromânești, că episcopiile din Abrittus, Novae, Nicopolis, Odessus, Appiaria, Comea, Durostorum, Marcianopolis și în genere toate episcopiile creștine din Dacia cea de mijloc au fost ale Românilor. La fiecare episcopie dă și câte o serie de nume a episcopilor, câți se puteau afla în izvoarele cunoscute pe atunci. Observăm că aceste serii de episcopi puțin s'au sporit prin cercetările ulterioare.

Despre Iustiniana Prima scrie Maior că deoarece „lăcuiitorii Daciei de mijloc au fost Români, ba și însuș Iustinian împărat, începătorul exarhiei acesteia a fost Român, — nu poate fi îndoială, că și exarhia aceasta a fost românească... anume pentru Românii cei dincolo de Dunăre făcută“ (187). Tot astfel românească a fost și primația sau patriarhia din Târnova, înființată pe timpul lui Ioanichie, împăratul Bulgarilor și Românilor.

Jurisdicția acestui patriarh târnovean nu s'a extins nici odată și asupra Românilor din nordul Dunării. Vrednicia cea mare și puterea lui s'a sfârșit, după ce se stinsese împărăția Bulgariei și Vlahia fu împărțită între mulți principii.

Dupăce termină cu această expunere, revine din nou asupra stărilor bisericești de pe timpul episcopului Ioan Bob, cu care se vede că avea multe de răfuit protopopul Petru Maior. Deaceea anunțase în prefața cărții că, deși „de obște obicei este istoricilor a nu scrie faptele cele scălciate ale celor puternici până sânt în viață aceștia, pentru ca să nu fie surupați întru nenorocire de puterea lor, — eu totuș pentru *dragostea adevărului*, cu care îmi este învăpăiată inima, mai bucuros am fost să sufăr primejdia, de va fi așa voia celui înalt, decât să las sau a se înșela cei viitori cu strălucirile cele nălucite, sau a nu ști cauza schimbărilor celor în veacul meu întâmplare: căci fiind cunoscută cauza acelora, mai lesne apoi la vremea sa se vor putea aduce iarăși la statul lor cel dintâi cele acum rău strămutate; și gata sânt, de voiu fi poftit spre aceea, deosebit a le adeveri“.

Despre Bob spune că îndată ce a ocupat scaunul episcopesc din Blaj „se umplu curtea vlădicească de rudele lui“. Protopopul Alexandru Fiscuți l-a făcut atent, că prin aceasta o să provoace nemulțumirea clerului. Dar Bob a răspuns: „*fumigo clerum*“. Invinuirile, pe cari i le aducea Maior lui Bob, erau mai ales acestea: nerespectarea vechilor rânduieli constituționale bisericești, tendința spre absolutism, prigonirea oamenilor învățați și lăcomia de bani „Ce gând au avut să facă cu banii, nu știu, că aceea nu pot să zic de dânsul, că doar acea fire și acea alipire către bani a avut, cât precum scrie Svetonius despre Caligula, în pielea goală, pentru desfătare, să se fi tăvălit pe grămezile cele de bani“ (234).

Evident, că episcopul Bob, care fusese atacat și în „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia“, nu privia bucuros răspândirea cărților lui Maior între preoții de sub conducerea sa. A intervenit chiar la guvern, ca să fie oprită desfacerea acestor cărți. Cea dintâi n'a putut s'o împiedece; a doua însă, Istoria bisericească, a devenit o victimă a pornirii de răsbunare din partea lui Bob, neputând să vadă lumina zilei decât târziu, după moartea lui Maior, trecând astfel și peste termenul stabilit de

Horat pentru autorii de versuri: „nonum prematur in annum“.

Deși cartea începuse Maior a o tipări la 1813, la moartea lui, întâmplată în 1821, încă nu era terminată, guvernul interzicând autorului continuarea și tipărirea ei. După moartea autorului 1000 de exemplare au fost aduse la Cluj. La 15 Noembrie 1825 episcopul Bob făcu din nou arătate, că Istoria bisericească a lui Maior s'ar fi tipărit cu ocolirea censurei. De crăiescul guvern atârnă — zicea Bob — ca această carte, care dela 1813 stă pitulată și e plină de calomnii urite, să fie scoasă la iveală ori să fie arsă? Episcopul nădăjduia, că tot ceeace a scris autorul rău despre el, publicul care-l cunoaște, va considera ca defăimare vicleană. În cele din urmă un exemplar s'a trimis spre cercetare protopopului gr. catolic din Cluj, Teodor Băldi. Acesta raportează, la 28 Maiu 1826, că n'a aflat în cartea lui Maior nimic împotriva religiei, a statului sau a tronului, ci în afară de atacurile contra lui Bob cartea e vrednică de laudă; înțelepciunea comisiei de censurare va putea să judece urmările, ce le-ar avea răspândirea unei cărți, care atacă onoarea unui om atât de mare. La 1828, deci după 15 ani dela tipărirea cărții, încă nu era o decisiune limpede privitoare la vânzarea ei *).

În schimb „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia“ se răspândise, cum s'a arătat mai sus, destul de repede. Tinerii români, cari studiau la școalele înalte din Cluj, aveau pe la 1830 în Dr. Simion Ramonțiai un mecenat atât de bun și milostiv, care se îngrijia să-i ajute nu numai cu bani pentru hrana lor trupească, ci și cu cărți pentru cea sufletească. Barițiu ne spune că acest binefăcător al tinerimii le dăruise și Istoria lui Petru Maior și celelalte scrieri ale lui. Atunci el s'a apucat s'o traducă în limba maghiară, iar tinerii „ceilalți se înferbântau de cele ce li se descoperia din acea carte ca dintr'un oracol despre originea și trecutul națiunii române“ **).

*

Iată soarta, importanța, tendința și cuprinsul scrierilor istorice ale lui Petru Maior.

Autorul lor — persecutat de ai săi, cari nu l-au înțeles, — s'a stîns între streini. E dureros, că nu-i cunoaștem nici mormântul, să-i așezăm o cruce și să-i aprindem o candelă de recu-

* Jakab Elek, *Kolozsvár Története*, III, Bpest 1883, p. 815—816.

** Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, Sibiu 1889, pag. 614.

năștință creștinească și națională măcar acum, când se împlinesc 100 de ani dela moartea lui și toate patimile, cari l-au isgonit din Ardeal spre capitala Ungariei, au dispărut. Dar prin paginile luminoase, muncite strădalnic și scrise viguros, va trăi în analele literaturii române și va străluci neîncetat numele *protopopului Petru Maior*.

PĂRERILE LUI PETRU MAIOR DESPRE LIMBA ROMÂNĂ

DE

SEXTIL PUȘCARIU.

Dintre cei trei bărbați, al căror nume se rostește de obicei împreună când vorbim de începutul epocii nouă în literatura română, Samuil Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior, de sigur că cel din urmă a contribuit mai mult la renașterea noastră culturală. Iorga a avut dreptate, în *Istoria literaturii* sale, numind timpul de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea „epoca lui Petru Maior“.

Protagonistul e Samuil Clain. În nenumăratele scrieri ale acestui neobosit cercetător găsim, răsfirate, aproape toate ideile nouă și mai toate îndemnurile inovatoare. Dar acest călugăr blând și iertător, chiar și cu adversarii și dușmanii săi, nu avea temperamentul să apese asupra unui îndemn și nici talentul sacru să dea formularea precisă unei idei nouă; bătrânesc în vorbă, domolit de la fire, el rămâne cu rădăcinile adânc prinse în tradiție.

Tocmai din potrivă, Gheorghe Șincai, pasionat, necruțător cu toți cei ce nu-i împărtășesc crezul și gata să se învrăjbească chiar cu tovarășii săi de credință pe o cheștiune de amănunt, puternic și aproape trivial în expresii, a avut prea mult firea unui *bohème* științific, decât să poată deveni apostolul noilor idei. Conștient de comoara ce o purtă în dăsași, el eră atât de nemlădios în contactul cu oamenii, încât nu ajunse să publice în viață decât lucrări mărunte; iar când, mai târziu, *Hronicul* său văzù lumina tiparului, el n'a putut produce efectul așteptat de autor, care crezuse că multele dovezi istorice, adunate de el o viață întreagă, pot să vorbească singure, fără ca să fie ne-

voie de cadrul expunerii personale, care singur e în stare să dea viață unui document.

Petru Maior e mai puțin omul izvoarelor și mai mult al argumentelor izvorite dintr'o minte genială. El e apostolul care găsește formula fermecată pentru ca ideile nouă să prindă rădăcină. Spirit critic și creator în același timp, el vede drumuri nouă, pe care pășește hotărît. Verva cuceritoare a expunerii clare dă o pulsație vie cărților sale, pe cari e nerăbdător să le răspândească prin tipar, turnate dintr'una, fără pretenții de perfecție. Dacă une-ori naționalistul înfocat iese în drumul omului de știință, silindu-l să tragă concluzii tendențioase, — nu trebuie să-i facem un cap de acuzație prea grav: Orice idee nouă pătrunde mai ușor în masele mari, când e exagerată la început.

De fapt scrierile sale, și în deosebi *Istoria pentru începutul Românilor*, deveniră evanghelia tinerei generații. Un student în drept din Pesta, Ion Teodorovici Nica, eră atât de însuflețit după cetirea acestei cărți, încât tipări, în 1813, la Buda, o *Cântare despre începutul... Românilor*¹⁾. Un alt student, Damaschin Bojincă, îndată ce află că la Halle apăruse, în 1823, o scriere *Erweis, dass die Valachen nicht römischer Abkunft sind*, luă cartea lui Maior spre a răspunde, pe baza ei, autorului german. „Pe la anul 1831, Dr. Romonțai o da tinerilor studenți din Cluj să o citească; entuziasmați, ei o traduceau chiar și în ungurește; tinerii se înfierbântau, spune Barițiu, de cele ce li se descopereă din acea carte ca dintr'un oracol despre originea și de tot trecutul națiunii române“²⁾. Cartea a trecut munții și știm, din amintirile lui Costachi Negruzzi, că *Istoria* lui Petru Maior, aflată în biblioteca tatâne-său, a fost adevăratul dascăl de la care marele prozator moldovean a învățat românește.

Acum, când se împlinesc o sută de ani de la moartea lui Maior (14 Fevruarie 1821), se cuvine să dedicăm câteva cuvinte amintitoare memoriei lui.

Din activitatea sa multilaterală — scriitor bisericesc, pedagog, istoric, filolog — vom cercetă pe scurt părerile sale despre limba română.

¹⁾ *Bibliografia veche românească*, II, 82. Reprodușă de O. Densusianu în *Revista critică-literară*, II 81.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *Petru Maior*, p. 48.

Petru Maior a avut partea leului la cea mai importantă lucrare a „școalei latiniste“, la marea operă lexicografică apărută în 1823, *Lexiconul budan*. Istoria acestui lexicon, la care a lucrat o generație întreagă de entuziaști apărători ai latinității noastre, o cunoaștem astăzi¹⁾. Începutul se datorește lui Samuil Clain. În mintea lui se ivise ideea de a scrie un dicționar cu îndoitul scop, de a da Românilor puțința să-și cunoască tezaurul lexical și de a demonstra streinilor originea strălucită a limbii noastre. Munca istovitoare de puteri și răpitoare de timp a strănerii materialului — cu atât mai greu, cu cât lipseau orice lucrări pregătitoare — și a traducerii în alte limbi — căci cuvintele românești erau traduse în latinește, nemțește și ungrește — se datorește în cea mai mare parte harnicului călugăr și datează mai ales din timpul funcțiunei sale ca censor la Buda. Se pare că manuscrisul eră aproape gata și Clain se gândea să-l dea la tipar, când, la 1806, moartea îi curmă firul vieții.

Tipografia din Buda, căutând o altă persoană care să tipărească dicționarul, se adresează preotului Vasile Coloși, care pe la 1805 scria și el un dicționar. Coloși cumpără cu 180 fl. manuscrisul lui Clain și, contopindu-l cu al său, încep să-l tipărească în 1809.

Atunci interveni Maior, care tocmai în anul acesta își ocupă locul de censor la Buda. Lucrarea tânărului și neexperimentatului preot i se pareă grăbită; ea nu eră nici în consonanță cu părerile sale despre ortografie; nici cu principiile sale lexicografice. El încercă să convingă pe Coloși despre necesitatea unei revizui, iar după moartea acestuia întră în legătură cu Corneli, cu care întrețină o corespondență vie, înainte de a ajunge la o înțelegere. Nemulțumit, pe cât se pare, și de munca acestuia, Maior se hotărî să ia el lucrarea în mână și la sfârșitul anului 1819 făcă un raport către guvern, în urma căruia i se dădă însărcinarea oficială de a revizui dicționarul.

Dacă *Lexiconul de Buda* a devenit opera de o valoare științifică indiscutabilă, cu care avem dreptul a ne fãli, aceasta se datorește lui Petru Maior. Căci valoarea unui dicționar nu stă numai în bogăția, totdeauna relativă, a materialului și în precizia cu care se face traducerea cuvintelor, aproximativă în

1) Ar. Densusianu, *Din Istoria Lexiconului de Buda*, în *Revistă critică-literară*, IV, 161 ș. u. N. Iorga *Ist. lit. rom. în sec. XVIII*, vol. II,

majoritatea cazurilor, ci în discernerea acestui material, plin de zgură, care trebuie înlăturată, și în aranjarea lui într'un sistem lexicografic, din care cuvintele să apară clare, vii și lămurite. De aceea un dicționar mic ne aduce adesea mai multe servicii decât unul mare, de aceea pentru a scrie un dicționar se cere, pe lângă putere de muncă, o privire ageră, un simț de limbă pe care nu-l are ori și cine. Aceste calități le avea Petru Maior și de aceea *Lexiconul budan* a devenit lucrarea care a stat și stă încă la baza tuturor lucrărilor ulterioare lexicografice ale noastre, în care se reproduc din el adesea până și greșeli de tipar și lecturi greșite.

Dacă asemănăm bunăoară foaia păstrată din *Dicționarul lui Coloși* cu foia corespunzătoare din *Lexiconul de Buda*, vedem că Maior a scos chiar de pe pagina 1 cuvântul prea dialectal *abătuș* (abătătoare) și ungurismul *acar* (măcar), căci el nu permitea ca într'un dicționar al limbei române să se strecoare „cuvinte din cele mai corupte, din dialectul mărginaș cu Ungaria, [pe] care (la) ceilalți Români... nu le înțeleg“. În schimb el primește în dicționarul său vorbe întrebuintate în Moldova și Țara-Românească, necunoscute în Ardeal, întâmplându-i-se, adevărat, une-ori să le dea o explicare greșită, nefiindu-i familiare, ca bunăoară la cuvântul *gălăgie*, pe care-l traduce prin „*magnanimitas, virtus heroica, die Grossmuth, Heldenmuth*“.

O chestiune formală, dar de mare importanță pentru un dicționar, eră cea a ortografiei. Dacă toți contemporanii lui Maior erau de părere că semnele chirilice trebuie înlocuite prin literile latine, care aveau să apropie și în forma exterioară cuvintele române de prototipul lor latin, asupra modului de transcriere existau opinii diferite și discuții inflăcărâte. Acest lucru nu ne va mira, dacă ne dăm seama că limba română conține sunete necunoscute de Latini, pentru care deci în alfabetul latin nu se găseau semne corespunzătoare. Tendința etimologistă, care în mod firesc stăpâneă spiritele, înmulțea posibilitățile de discuție, care de altfel nici azi, după o sută de ani, nu au încetat la noi și nu ne-au dat încă tipul uniform de ortografie. Înainte de a se apuca de revizia dicționarului și după o corespondență vie cu Budai-Deleanu și Corneli, Petru Maior stabilește principiile ortografice pe care le expune în *Orthographia romana sive latino-valachica*, tipărită la 1819. Unele din semnele propuse de Maior

în această scriere, precum *é* și *ó* pentru diftongii *ea* și *oa* (pronunțați de el în cele mai multe cazuri ca *e* și *o* deschis) știm că au rămas până la sfârșitul veacului trecut în ortografia oficială. Următorul pasaj din introducerea la *Lexiconul budan* — caracteristic și pentru stilul colorat și subiectiv al lui Petru Maior — arată mai clar părerile lui asupra alfabetului chirilic: „Până vor scrie Românii cu slove chirilicești..., care cu acea viclenie sânt băgate între Români, ca cu tot să se stângă limba română, nici odată nu vor fi vederoase cuvintele latine în limba română: cu atâta funingine au acoperit boiereasca lor față și ca întru o neagră capsă fără speranță (nădejde) de scăpare amar le țin închise! De câte ori mi s'a întâmplat mie, de îndoindu-mă de vreun cuvânt, oare latinesc este, cât l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzù latina lui față și părea că râde asupra mea de bucurie că l-am scăpat din sclăvie și caliceștile cirilicești petece“ (p. 74).

Introducerea aceasta, în formă de *Dialog între nepot și unchiu pentru începutul limbei române*, cuprinde, expuse, mai pe larg decât în *Disertațiile* adăugate la *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia*, părerile lui P. Maior asupra limbei noastre. Ele sunt dintre cele mai remarcabile. Dacă concluziile nu sunt totdeauna lipsite de tendințe streine științei obiective, expunerile lui conțin adevăruri acceptate astăzi de cei mai mulți filologi. Este uimitor cum, la începutul veacului trecut, când o filologie romanică nu există încă și filologia, nedisciplinată încă științificește, eră terenul tuturor rătăcirilor și un câmp neîngrădit pentru zburdarea fantaziei, Petru Maior, care se adăpase din scrierile unui Muratori — ale cărui opere complete apăreau tocmai pe vremea lui — a putut întrezări cu atâta claritate raporturile între limba română și cea latină.

Înainte de toate Maior constată că la Latini existau două limbi „cea gramaticească sau a învățaților“ și „cea de obște sau a poporului“ (*Ist.* 293; *Lex.* 64): „La Romanii cei de demult două limbi au fost, una care o grăia poporul — și aceasta o sugea împreună cu laptele de la mumele sale, adecă o învățau pruncii din auzit — alta care o învățau la școală, cu ajutorul gramaticii“ (*Lex.* 55). El observă foarte just, că dintre cele două, cea mai veche e cea populară, din care s'a dezvoltat și cea clasică: „Limba latină cea din cărți e născută din limba latină poporană...,

precum orice limbă cultivată din limba poporului au luat începutul său“. Cu timpul însă, între limba populară și cea literară se ivesc deosebiri din ce în ce mai mari. Una din cauzele lor principale este influența literaturii și culturii grecești asupra celei latine: „Latinii... au prins a urmă Grecilor, a se dare după științe..., au început după forma limbei cei elină..., din care scoteau învățăturile, a preface limba sa; aceasta o făceau mai ales cu întoarcerea cărților de pe grece pe latinie“ (*Lex.* 80).

Dintre cele două limbi — cea clasică și populară — cea din urmă trebuie pusă la temelie limbilor romanice. Iată un adevăr, care azi trece de dogmă în filologia romanică și care nu mi-e cunoscut să-l fi exprimat cineva cu atâta claritate înaintea lui Petru Maior. Dovada o dă comparația limbilor romanice: „Limba română, nu numai în multe cuvinte țări sau nici cum nu sânt în limba latină, sau cu altă față se află, ci și în țesătura ei cea din lontru se lovește cu limba spaniolă, cu a Frâncilor și mai vârtos cu limba italiană. Deci, dacă limbile acum zise, împreună cu cea română, precum întră sine în multe se lovesc [se aseamănă], așa întru aceleși se deschilinesc de cea latină; pretinsa scădere sau stricare [a limbilor romanice față de cea latină] nu în Dachia s'a întâmplat, ci pricina nelovirii sau neasemănării limbilor acestora cu cea latină, acolo trebuie să se cerce, de unde au pornit aceste limbi, care acum se chiamă română, italiană, spaniolă și frâncă, adecă la Roma, în Italia“ (*Lex.* 56—57).

Și iată-l pe Maior, continuând argumentațiile sale, exprimând o idee care stă la baza teoriei cronologice în împărțirea limbilor romanice, enunțată de savantul german Gustav Gröber: »Acea se știe, că mulțimea cea nemărginită a Romanilor, a cărora rămășiță sânt Românii, pe la începutul sutei a doua de la Hristos, în zilele împăratului Traian, a venit din Italia în Dachia; și a venit cu acea limbă latinească care în timpul acela stăpâneă în Italia, așa dară limba latinească comună, care pe la începutul sutei a doua eră în gura Romanilor și a tuturor Italienilor“ (*Ist.* 296—297). Nu e locul aici să discutăm această teorie, voim însă să relevăm că Petru Maior își dădea seamă și despre aceea că „limba latinească comună“, precum o numește el atât de nimerit, nu putea fi, nici chiar în epoca aceasta, absolut unitară și lipsită de dialecte: „fiindcă coloniile

acestea din toate părțile Italiei au fost adunate, urmează că mai multe dialecte au adus cu sine“ (*Ist.* p. 297). O urmă de pronunțare dialectată în limba română vede el în prefacerea lui *qu* în *p* (în cuvinte ca *apă*, *iapă*), pe care o consideră de proveniență oscă: „una ex proprietatibus dialectorum vetustissimae linguae romanae“, susținând dar o teză pe care cu 80 de ani mai târziu avea s'o expună un Mohl și Bartoli.

Plecând dela faptul că limba poporului e mai veche decât cea literară, apoi de la constatarea că Românii continuă limba poporului, și anume în stadiul ei din veacul II după Hristos, era firesc ca, în orgoliul său, Petru Maior să tragă concluziile greșite că limba română e mai veche chiar decât cea latină și păstrează o formă mai curată decât celelalte limbi romanice: „De oare ce, dacă limba latinească cea comună, după timpul ieșirii Românilor din Italia la Dachia, cumplite schimbări a mai suferit în Italia: urmează că limba românească e mai curată limba latinească a poporului roman celui vechiu decât limba italienească cea de acum; și mai cu cădere aste a judecă din limba cea românească cum a fost limba Romanilor celor vechi, decât din limba italienească cea de acum“ (*Ist.* 217).

Dacă totuși limbile surori au o înfățișare mai apropiată de limba latină decât limba română, cauza este, după Petru Maior, numărul cel mare de neologisme, intrate din latina clasică în cursul evului de mijloc pe cale cărțurăască: „În limba italiană și în celelalte cu adevărat se află unele cuvinte care la Români nu se aud. Ci trebuie să-ți aduci aminte că Italienii, Spaniolii și Frâncii, de când au îmbrățișat credința creștină, totdeauna au fost supuși Patriarhului de la Roma; în bisericile lor totdeauna s'au ținut limba latină cea gramaticească..., avea școale latine..., ba mai sus de o mie de ani, întră popoarele aceste nu se scria cărți, fără numai în limba latină cea gramaticească. Ce mirare este dacă în zisele limbi se află cuvinte latine, cu zisul prilej vârâte, care în limba română nu se aud?“ Cât de clar a întrezărit el un adevăr care abia mai târziu, după Friedrich Diez, avea să fie recunoscut de romaniști: că neologismele intrate pe cale cărțurăască trebuie deosebite de cuvintele care alcătuiesc patrimoniul vechiu al limbilor romanice! Și iarăși nu-i vom lua în nume de rău, dacă concluziunea e exagerată: „Toate aceste cuvinte din zisele limbi, care nu se aud în limba română, sânt din

limba latină cea gramaticescă“ (*Lex.* 68—69). E totuși adevărată a doua concluziune pe care o face, recunoscând importanța limbii române ca mijloc de control pentru romaniști: „cel ce vrea să judece drept despre limba cea de demult a poporului roman, trebuie să ceară ajutor de la limba română. Mulți bărbați învățați, dintru acea scădere că n’au știut limba română, strâmbă judecată au făcut despre limba cea veche a poporului roman“.

Cât despre influența limbilor streine asupra celei românești mai ales a limbilor slave, el n’o tăgăduiește, dar observă foarte just, că înrăurirea aceasta n’a putut altera structura internă a limbei noastre, rămasă latină: „Măcar că aceea nu putem nega că în limba românească sânt vârite cuvinte de ale barbarelor ginți, anume ale Sloveanilor, cu carii am petrecut împreună; însă Sloveanii de țăsătura limbii românești cea din lontru nici cum nu s’au atins, ci aceea a rămas întregă, precum erau când întâiu au venit Romanii, strămoșii Românilor, în Dachia. Ci și cuvintele cari sânt de la Sloveani vârite în limba românească prea lesne se cunosc și ușor ar fi, de s’ar învol Romanii spre aceea, a le scoate și a face curată limba românească“ (*Ist.* 297).

Partea finală a acestei citațiuni cuprinde ideea purificării, care pentru Maior se desprinde în mod logic din constatările anterioare. Ideea eră oarecum în atmosferă; la Unguri se începuse „reînnoirea limbei“ prin contemporanul său Francisc Kazincy, la Greci eră în floare reîntronarea elinei clasice, Rușii și Sârbii introduceau în limba lór cuvinte paleoslave: „Până acum în limba românească numai de lucruri de casă; de lucruri de jos, de care grăesc toate moașele (babele), au fost deprinși (oamenii) a vorbi și cu alții și între sine. Unde între științele cele înalte nu ne-ar ajunge unele cuvinte, precum Grecilor le este slobod în lipsele sale a se împrumută din limba elinească, și Sârbilor și Rușilor de la limba slovenească cea din cărți, așa și noi toată cădînța avem a ne ajută cu limba latinească cea corectă, ba și surorile limbei noastre, cu cea italienească, cu cea francească și cu cea spaniolească“.

Necesitatea introducerii neologismelor într’o limbă săracă în termeni abstracți e evidentă. Ideea de a le luă din limba latină și din limbile romanice este iarăși cât se poate de firească. Totul depinde însă de măsura în care se fac aceste împrumu-

turi. Știm că în privința aceasta, generațiile ce au urmat lui Petru Maior, stăpânite mai mult de dorul de a purifica limba decât de a o îmbogăți, au dus la exagerările lui Cipariu și la aberațiile dicționarului academic de Laurian și Massimu. Petru Maior, deși purist, este totuși cumpătat. Cuvintele nouă, de origine latină, nu se introduc cu duiumul, ci treptat, iar cetitorului i se dă posibilitatea să le înțeleagă imediat prin aceea că i se arată și echivalentul de origine streină. În citațiunile făcute până acuma am văzut că Maior vorbește de „slove sau *litere*“, introducând pe *speranță* el pune în paranteze pe „nădejde“, etc. Precum doctorul prescrie medicamentul cu lingurița, pentru ca organismul pacientului să-l poată asimila, tot astfel introducea Petru Maior și cei din generația sa, neologismele cu măsură. Rezultatul este că aproape toate cuvintele nouă introduse de ei au prins rădăcini și sunt astăzi bun comun al nostru, și *litera* și *speranța* și atâtea alte cuvinte de felul lor.

Dar Petru Maior nu se îndreptă totdeauna la Latini sau la popoarele romanice, când un cuvânt îi lipseă. El căută mai întâiu în graiul popular un termen apropiat, căruia, prin împerecheri potrivite cu alte cuvinte, izbutea să-i lărgescă înțelesul. Limba veche de asemenea i se părea că cuprinde unele cuvinte și expresii care ar putea fi reînviată. Astfel pentru a exprima noțiunea „proprietate“, scriitorii bisericești ca Antim și Dosofteiu întrebunțau un substantiv „al-său“ (d. ex. Intre celelalte idiomata, adecă alsăur ce are luna, are și aceasta: când este plină, se scoală asupra-i câinii. *Dicționarul Academiei*). Cuvântul îl întrebunțează și Petru Maior (*Lex.* 64). Tot dintr'o tendință arhaizătoare se explică infinitivele lungi ce le găsim la el (d. ex. voesc a cuvântare. *Lex.* 55, etc.)

Mai mult ne bate însă la ochi, numărul destul de considerabil de aromânisme în scrierile sale. El stăteă desigur în legătură cu Roja, Boiagi, poate și cu Ucuta, care tocmai în vremea aceasta scriau cărțile lor despre limba Românilor din Macedonia. Descoperind în dialectul aromânesc cuvinte de origine latină — reală sau presupusă — pierdute la noi, sau forme mai apropiate de prototipul latin, Maior le primește în limba literară, care nu trebuia, în concepția sa, să se mărginească la dialectul daco-român, ci să cuprindă și graiul Românilor din Peninsula Balcanică. Astfel, în locul lui *iubi*, de origine slavă, văzând că

Aromânii întrebuițează verbal *vrea*, el scrie *vruta patrie* (*Ist.* 34), în loc de *dară* introduce pe *ma* (*Lex.* 54), care-i aminteă pe *ma* al Italianilor; tot așa *etă* al Italianilor, pe care-l regăseă la Aromâni, îl face să scrie „*eta sau veacul*“ (*Lex.* 77), Aromânisme sunt și *atânt* (*Lex.* 65 etc.) – atât, *geană adecă deal* (*Ist.* 79), *apus* (*Ist.* 60) – scăzut, *asparge* (*Ist.* 84) – sparge, etc. Une-ori el nu-și mai dă seama, dacă un cuvânt care i se pare că ar trebui introdus în limba literară este aromânism sau o reminiscență din vechile scrieri bisericești cetite. Astfel întâlnim pe *op* lipsă (*Lex.* 60), despre care ajurea (*Ist.* 298) scrie „Macedonenii zic“. Și provincialisme ca *custă* ... trăi (*Ist.* 39, întrebuințat și de Șincai), *câștigă sau grijă* (*Lex.* 59), urme de cuvinte latine pierdute din graiul celor mai mulți Români, sunt întrebuințate cu predicție în scrierile sale.

Să mai amintim, în sfârșit, că Maior își dădea seamă de cele mai multe transformări fonetice ale limbei române, precum se vede din etimologiile date în *Lexiconul budan*, unde adesea cetim observații ca „l mut. in r more solito“. Cunoștințele sale fonologice l-au făcut ca, une-ori, cuvintelor latine primite în limba română să le dea forma românească, așa cum ele ar fi trebuit să apară în urma transformărilor fonetice. Maior deci, cu forme ca *destimpt* (*osebit*) (*Lex.* 56) etc., în loc de *distinct*, este precedesorul fonetiștilor de mai târziu, în frunte cu A. Pumnul.

Din această scurtă privire asupra ideilor lui Petru Maior despre limba românească, vedem că el a fost și ca lingvist, un tăietor de drumuri nouă. Precum în *Istoria pentru începutul Românilor* sânt expuse toate argumentele și date aproape toate dovezile cu cari istoricii noștri de o sută de ani încoace susțin continuitatea poporului român în Dacia, tot astfel, cu agerimea minții sale geniale, el a stabilit adevăruri lingvistice care abia mai târziu și după multe și îndelungate rătăcirii au fost recunoscute de romaniști.

Înainte de a încheia este locul să ne punem o întrebare. Cum a fost posibil ca din activitatea aceasta a lui Petru Maior și a tovarășilor săi de muncă, istorici, filologici și popularizatori științifici, să se nască renașterea *literară* a poporului românesc? Răspunsul îl vom afla dacă ne dăm seama de sufletul pe care ei îl aduceau în scrierile lor și de credința nouă care se

degajă din ele. Lucrările lor științifice nu erau opere izvorâte din mintea rece scrutătoare a savantului care se adresează unui cerc îngust de specialiști, ci pagini calde care vorbeau Românilor subjugăți și disprețuiți despre originea lor strălucită, de drepturile lor istorice și de misiunea lor culturală. Ele răpeau masele, umpleau inimele de mândrie națională, dădeau încrederea în sine celor umili și le ațâțau dorul de a fi vrednici de strămoșii lor străluciți. Scrierile lui Petru Maior și ale tovarășilor săi au deștelenit dar ogorul pe care aveă de acum înainte să crească măndre florile talentului literar.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
La centenariul morții lui Petru Maior	3
Rolul lui Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale	5
Scrierile istorice ale lui Petru Maior	13
Părerile lui Petru Maior despre limba română	35

BCC Cluj / Central University Library Cluj

ERATĂ.

La pag. 3, rândul 11, de jos în sus, să se cetească:
gr.-catolică, în loc de *ortodoxă*.